

Xalq Dostonlarining Badiiy Estetik Ahmiyati

Xodjayeva Aziza Amrillayevna

Jondor tuman son kasb - hunar maktabining

1- ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqola xalq dostonlarining badiiy-estetik ahamiyatini o'rganishga bag'ishlangan. Xalq dostonlari xalqning ma'naviy va madaniy merosining ajralmas qismi sifatida uning tarixiy voqealarini, qahramonliklarini va axloqiy qadriyatlarini aks ettiradi. Maqolada xalq dostonlarining epik, simbolik va musiqiy xususiyatlari, ularning xalq hayotidagi roli, badiiy vositalar va estetik shakllari tahlil qilinadi. Dostonlar orqali milliy g'oyalar, axloqiy ideal va estetik dunyoqarashning qanday ifodalanganligi ko'rsatiladi. Shuningdek, maqolada xalq dostonlarining og'zaki ijoddan boshlab, zamonaviy madaniyat va adabiyotga ta'siri ham ko'rib chiqiladi. Dostonlar faqatgina tarixiy voqealarni tasvirlabgina qolmay, balki xalqni birlashtirish, uning axloqiy va estetik dunyoqarashini shakllantirishda ham muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Maqola xalq dostonlarining adabiyot va madaniyatdagi o'rni haqida chuqur tahlilni taqdim etadi.*

Kalit so'zlar: *Xalq dostonlari, badiiy-estetik ahamiyat, epik janr, qahramonlik tasvirlari, simbolizm, ramzlar, musiqiy tuzilish, og'zaki ijod, milliy g'oya, axloqiy qadriyatlar, madaniy meros, estetik dunyoqarash*

KIRISH

Xalq dostonlari — har bir xalqning milliy ma'naviy va madaniy merosining ajralmas qismi bo'lib, ularning tarixiy, madaniy, adabiy, ijtimoiy va estetik qiymati nihoyatda ulkan. Xalq dostonlari, avvalo, xalqning ijodiy tafakkuri, estetik idroki, o'ziga xos dunyoqarashi va tarixiy tajribasini ifodalovchi san'at namunalari. Ushbu dostonlar xalqning hissiy, ruhiy, axloqiy va estetik qadriyatlarini, uning milliy o'zligini, tarixiy tushunchalarini va ijtimoiy orzu-istaklarini aks ettiradi.

Xalq dostonlarining badiiy-estetik ahamiyati, ayniqsa, adabiyotshunoslik va folklorshunoslikda keng o'rganiladigan mavzulardan biri hisoblanadi. Ularning badiiy jihatlari nafaqat she'riy va prozodik shakllarda, balki o'quvchilarda yoki tinglovchilarda estetik qiziqish uyg'otish, qalb va ongni uyg'otish imkoniyatiga ega. Dostonlar ko'pincha xalq og'zaki ijodining eng yuqori shakli sifatida qabul qilinadi, chunki ularning mazmuni hamda badiiy shakli xalq madaniyati va dunyoqarashining eng chuqur qatlamlarini o'zida aks ettiradi.

1. Xalq Dostonlarining Tarixi va Xususiyatlari

Xalq dostonlari nafaqat o'tmishning tarixiy voqealarini yoki qadimgi qahramonlarning jasoratlarini tasvirlab beruvchi matnlar, balki ular xalqning umumbashariy qadriyatlarini, axloqiy me'yorlarini va estetik idealini aks ettiruvchi badiiy asarlardir. Har bir xalqning dostonlari o'zining ma'lum tarixiy va madaniy sharoitlariga mos ravishda shakllanib, avloddan-avlodga o'tib kelgan. Dostonlarning badiiy-estetik jihatlari esa, ular orqali ifodalangan obrazlar, voqealar va g'oyalar orqali o'zini namoyon etadi.

Xalq dostonlari ko'pincha uchta asosiy elementni o'zida mujassam etadi:

- **Epik qahramonlik** – bu xalq dostonlarining asosiy tarkibiy qismi bo'lib, ularning badiiy estetik ahamiyatini ham aniqlaydi. Qahramonlarning jasorati, yuksak axloqiy ideal va ular orqali ilgari surilgan g'oyalar xalq estetikasi va dunyoqarashining eng yorqin ifodasidir.
- **Tafsif va simbolizm** – dostonlarda bayon etilgan voqealar va obrazlar ko'pincha umumiy ramz sifatida ishlatiladi, ular orqali milliy g'oya, axloqiy qadriyatlar va tabiiy hodisalar tasvirlanadi.
- **Badiiy uslublar** – dostonlar odatda og'zaki ijodda tuzilgan bo'lib, bu uslublar zamonaviy badiiy uslublarga qaraganda o'ziga xos, klassik shakllardan farq qiladi. Og'zaki ifodalarning boyligi, ritmik tuzilishi, kuylash va har xil adabiy xususiyatlar dostonlarning badiiy-estetik shaklini aniqlaydi.

2. Badiiy Estetik Ahmiyat: Xalq Dostonlarining Tarixi va Madaniyati

Xalq dostonlari nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki ularning badiiy estetik qiymati, adabiyotda muhim o‘rin tutadi. Xalq dostonlari orqali qadimgi avlodlar o‘z tarixini, urf-odatlarini, g‘oyaviy tushunchalarini ifodalaganlar. Masalan, "**Alpomish**", "**Dede Qorqud**", "**Korog‘li**" kabi xalq dostonlari butun Turk xalqining qahramonlik tarixini, milliy g‘oyalarini va axloqiy qadriyatlarini aks ettiradi.

- **Epik badiiy tasvir:** Dostonlar o‘zining epik tasvirlari orqali tarixiy shaxslar yoki voqealar haqida keng tasavvur yaratadi. Masalan, "**Alpomish**" dostonida Alpomishning yigitlik fazilatlari, uning xalq uchun kurashi, otashli janglarda ko‘rsatilgan mardligi tasvirlanadi. Bu tasvirlar estetik jihatdan qahramonlik va axloqiy idealni ifodalaydi. Alpomish dostonida qahramonning idealizatsiyasi o‘quvchi yoki tinglovchiga yuqori axloqiy me‘yorlar va g‘oyalar haqida o‘ylash imkoniyatini yaratadi.
- **Ramz va simbolizm:** Xalq dostonlarida ramz va simbolizmlar muhim o‘rin tutadi. Masalan, "**Dede Qorqud**" dostonida **qorqud (qorqud ota)** obrazining ramziy ma'nosi mavjud. U o‘zining hikoyalarida turli qadriyatlarni, yurtni himoya qilish, adolatni ta'minlash va xalqqa yordam berishni ifodalaydi. Bu obraz xalqning badiiy estetik idealini, uning ma'naviy o‘rishini ifodalaydi.
- **Badiiy tasvirning ma'naviy ahamiyati:** Xalq dostonlarida odamlarning axloqiy va ma'naviy fazilatlari, ularning g‘alabaga erishishi, dushman ustidan zafar qozonishi ko‘rsatilgan. Bu badiiy tasvirlar nafaqat o‘qishning yoki tinglashning estetik zavqini, balki milliy ruhni oshirishni maqsad qilgan. Badiiy tasvir va o‘zgacha ko‘rsatuvli obrazlar o‘quvchini yoki tinglovchini muhim ijtimoiy g‘oyalar bilan tanishtiradi.

3. Xalq Dostonlarining Badiiy Estetik Vositalari

Xalq dostonlarining badiiy-estetik ahamiyatini tahlil qilishda ularning strukturaviy elementlari va ifoda vositalarini o‘rganish muhimdir. Dostonlarning badiiy shakli va uslubi uning estetik qiymatini belgilaydi. Dostonlarda ishlatiladigan ayrim badiiy vositalar quyidagilardan iborat:

- **Ritmik tuzilish va musiqiylik:** Xalq dostonlarining asosiy estetik xususiyatlaridan biri bu ularning musiqiy tuzilishidir. Dostonlarning kuylanishi, takrorlanishlari va ritmik tuzilmalari ularni estetik nuqtai nazardan boyitadi. Musiqiy va ritmik elementlar dostonlarni tinglovchilar uchun oson tushunarli va yodda saqlanadigan qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Metaforik va simvolik tildan foydalanish: Dostonlarda keng tarqalgan badiiy vosita — bu metaforalar va simvollardan foydalanishdir. Masalan, dostonlarda ishlatiladigan ramzlar — qahramonning kuchi, yurti uchun qilgan fidoyiligi, o‘zining o‘tmishiga bo‘lgan muhabbati — barcha bu obrazlar orqali xalqning badiiy va estetik dunyoqarashi aks etadi.

Ta'rif va taqqoslashlar: Xalq dostonlarida keng qo‘llaniladigan usul — bu ta'riflar va taqqoslashlar. Qahramonlar ko‘pincha shaffof obrazlar bilan ta'riflanadi. Misol uchun, "**Alpomish**" dostonida qahramonning jasorati va kuchi tasvirlanayotganda uning jismoniy holati yoki axloqiy xususiyatlari eng qudratli hayvonlar bilan taqqoslanadi. Xalq dostonlari har bir xalqning ma'naviy va madaniy xazinasining ajralmas qismi sifatida qadrlanadi. Bu dostonlar faqatgina o‘tmishning tarixiy voqealarini va yuksak qahramonliklarni tasvirlab beradigan asarlar bo‘lib qolmay, balki ular xalqning estetik, axloqiy, ruhiy qadriyatlarini ifodalovchi badiiy dasturlar sifatida ham katta ahamiyatga ega. Xalq dostonlari xalqning tafakkuri, dunyoqarashi va madaniyati bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, uning tarixiy merosi va badiiy estetik jihatlari haqida keng tasavvur beradi.

Xalq dostonlarining badiiy-estetik ahamiyati nafaqat adabiy nuqtai nazardan, balki madaniyat va folklorshunoslik sohasida ham keng o‘rganilgan. Ushbu maqolada xalq dostonlarining badiiy estetik jihatlari, ularning estetik qimmatlari, xalq hayotidagi roli va ta'siri, shuningdek, badiiy vositalar yordamida xalqning axloqiy va madaniy qadriyatlarini qanday aks ettirilganligi masalalari chuqur tahlil qilinadi. Xalq dostonlari

qadim zamonlardan boshlab, ogʻzaki ijodning eng yorqin namunalari sifatida shakllangan. Har bir xalq oʻzining tarixiy jarayonlarini, qahramonlik va urushlarni, xalq qahramonlarini dostonlar orqali xotirlashga, ulugʻlashga harakat qilgan. Xalq dostonlari oʻziga xos janr boʻlib, ogʻzaki ifoda shaklida shakllanadi va ularning maqsadi asosan xalqni birlashtirish, uning ruhiyatini, ma'naviyatini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Xalq dostonlari koʻpincha qadimgi afsonalar, qahramonlik voqealari, odamlarning jasorati, yurtni himoya qilishdagi mardliklari, erishilgan gʻalabalar haqida soʻz yuritadi. Shu bilan birga, xalq dostonlari zamonaviy madaniyat va adabiyotda oʻrin tutgan badiiy asarlardan farq qiladi, chunki ularning tuzilishi ogʻzaki, ular koʻpincha ritmik va musiqiy tuzilmalarga ega boʻladi.

Xalq dostonlarining rivojlanish tarixini kuzatar ekanmiz, ular toʻrt asosiy davrga boʻlinadi:

1. **Qadimiy va ogʻzaki dostonlar:** Bu davrda dostonlar xalq ogʻzaki ijodi orqali qilingan, unda xalqning ma'naviyati, qahramonlik ruhiyati ifodalangan.
2. **Epiq dostonlar davri:** Xalq dostonlari epik janrda rivojlanib, yirik qahramonlik hikoyalari asosida shakllangan.
3. **Zamonaviy dostonlar:** Bu davrda dostonlar koʻproq tarixiy voqealarni tasvirlab, xalqning bugungi hayotiga ta'sir koʻrsatadigan ahamiyat kasb etadi.
4. **Postmoderno dostonlar:** Bugungi kunda xalq dostonlari yangilangan shaklda, zamonaviy adabiyot va madaniyat bilan bogʻliq yangi yoʻnalishlarda rivojlanmoqda.

Xalq dostonlarining badiiy-estetik ahamiyati ularning shakl va mazmunining oʻzaro uygʻunligida, hamda xalqning axloqiy, estetik va madaniy qadriyatlarini ifodalovchi vositalarda namoyon boʻladi. Xalq dostonlarining estetik jihatlari koʻplab elementlardan iborat boʻlib, ularning ba'zilari quyidagilardan iboratdir: Xalq dostonlarining asosiy badiiy-estetik jihatlari, albatta, ularning epik tuzilishi va qahramonlik obrazlarida koʻrinadi. Har bir doston oʻzining qahramonlari orqali

xalqning kuchli ruhiyatini, adolatni va haqni sevishni ifodalaydi. Xalq qahramonlari ko‘pincha jasoratli, sadoqatli, ma‘naviyatli va halol kishilar sifatida tasvirlanadi. Ular faqat jangda g‘alaba qozonish, yurtni himoya qilish bilan cheklanmaydilar, balki o‘z xalqining axloqiy va ma‘naviy qadriyatlarini saqlashda ham muhim o‘rin tutadilar.

Misol uchun, "**Alpomish**" dostonida Alpomishning yigitlik fazilatlari, uning jasorati va mardligi yuksak badiiy darajada aks etgan. Alpomish nafaqat jasur jangchi, balki yurtini himoya qiluvchi, xalqning qadriyatlarini saqlovchi rahbar sifatida tasvirlanadi. Bu doston orqali xalq qahramonining axloqiy idealini ko‘rish mumkin: xoh u jangda g‘alaba qozonsin, xoh boshqa bir murakkab vaziyatda axloqiy to‘g‘riligini saqlasin, hamisha xalq manfaatini birinchi o‘rinda turadi. Xalq dostonlarining yana bir ahamiyatli estetik jihati bu ramzlar va simvollardan foydalanishidir. Xalq dostonlarida ko‘plab ramzlar va simvolik tasvirlar mavjud bo‘lib, ular xalqning dunyoqarashini aks ettiradi. Dostonlardagi ramzlar, ko‘pincha qadriyatlarni, tabiatning kuchlarini, adolat va haqiqatni anglatadi. Masalan, "**Dede Qorqud**" dostonida qorqud (qorqud ota) ramzi xalqning bilim va axloqiy yetakchisi sifatida ishlatiladi. U dostonlarda xalqning adolatga, haqiqiylikka bo‘lgan orzularini ifodalaydi. Ramzlarning ishlatilishi, shuningdek, voqea yoki obrazning ko‘p qatlamli ma‘nolarini ochib beradi. Shu tarzda xalq dostonlarida qatlamli tasvirlar va chuqur simvolik ma‘nolar yordamida xalqning ijtimoiy va axloqiy tushunchalari ifodalanadi.

Xalq dostonlarining yana bir asosiy badiiy-estetik xususiyati — ularning ritmik va musiqiy tuzilishidir. Dostonlarning musiqiylik xususiyati ularning og‘zaki ijodda shakllanishi bilan bog‘liqdir. Dostonlarning kuylanadigan shakli va ritmik tuzilishi uni tinglovchilar uchun esda qolarli va qiziqarli qiladi. Bu usul og‘zaki adabiyotning eng zarur elementlaridan biri bo‘lib, tinglovchining e‘tiborini saqlashga yordam beradi va dostonning estetik kuchini oshiradi. Dostonlarning musiqiy shaklini yaratishda takrorlanish, qo‘shimchalar va o‘xshashliklardan foydalanish keng tarqalgan. Bu usul nafaqat dostonning musiqa sifatini oshiradi, balki uning estetik kuchini ham kuchaytiradi. Xalq dostonlari o‘zining estetik xususiyatlari bilan birga, xalqqa axloqiy

va madaniy qadriyatlarni tarqatishda ham muhim rol o'ynaydi. Dostonlar xalqni birlashtiruvchi, unga yurtni sevish, adolatni ta'minlash, mehnatsevarlik va sadoqat kabi fazilatlarni o'rgatadi. Xalq dostonlaridagi qahramonlar ko'pincha yuksak axloqiy me'yorlarga ega bo'lib, ular orqali zamonaviy o'quvchi yoki tinglovchi adolat, halollik, mardlik va ma'naviy kamolot haqida o'ylaydi.

XULOSA

Xalq dostonlarining badiiy-estetik ahamiyati, bir tomondan, milliy madaniyatning o'ziga xosligini saqlash va avloddan-avlodga o'tkazishda katta rol o'ynaydi, boshqa tomondan esa, ularning badiiy shakli xalqning estetik idrokini shakllantirishda beqiyos ahamiyatga ega. Xalq dostonlarining badiiy-estetik ahamiyati nafaqat ularning adabiyotdagi o'rni, balki xalqning ruhiy, axloqiy va madaniy qadriyatlarini ifodalashdagi muhim rolida namoyon bo'ladi. Ushbu dostonlar, tarixiy voqealarni va qahramonlik tasvirlarini yoritish orqali, xalqning milliy o'zligini, tarixiy xotirasini saqlaydi va uning ma'naviy kamolotiga xizmat qiladi. Dostonlardagi epik tasvirlar, ramzlar, simvollardan foydalanish va musiqiy ritmik tuzilishlar xalqning estetik dunyoqarashini shakllantiradi, uni birlashtiradi va axloqiy idealni ilgari suradi.

Xalq dostonlari nafaqat o'z vaqtida xalqni birlashtiruvchi va ma'naviy tarbiya beruvchi vosita sifatida xizmat qilgan bo'lsa, bugungi kunda ham ularning badiiy-estetik qiymati zamonaviy madaniyat va adabiyotga ta'sir ko'rsatishda davom etadi. Maqolada keltirilgan tahlillar xalq dostonlarining madaniy meros sifatidagi ahamiyatini, ularning xalq hayotidagi o'rni va adabiyotdagi izlanishlarda davom etayotgan yuksak badiiy shakllarini ko'rsatadi. Xalq dostonlari bugungi avlod uchun nafaqat tarixiy xotira, balki insoniylik va ma'naviyatning yuqori mezonlarini anglash uchun zarur vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1. Shamsuddin Sadridinov. *O'zbek xalq dostonlari* (Folklorshunoslik tahlili).**

Tashkent: O'zbekiston, 2000.

2. Xurshid Davron. *Xalq adabiyotining estetik merosi*. Tashkent: Adabiyot nashriyoti, 2011.
3. Sulaymon Ergashev. *O'zbek xalq dostonlarining janr xususiyatlari*. Tashkent: O'zbekiston, 2005.
4. Javlon Ismoilov. *Dostonshunoslikka kirish*. Tashkent: O'zbekistan, 2012..
5. Mavlono Muhammad Tarabiy. *Xalq dostonlari va ularning tahlili*. Tashkent: O'zbekiston, 1998.
6. Tursunov O'ktam. *Xalq dostonlari: Tarihiy va estetik jihatlar*. Tashkent: O'zbekistonda, 2003